

ובמגן אברהם (לב סקכ"ו) סיים שדעת מהרי"ל לפסול. אך מ"מ אין הדבר מוכרע (עפ"י שו"ת דובב מישרים ח"ג מא). ובמשנ"ב (לו, בקונטרס משנת סופרים) פסק לפסול, אך אם מצאו כן בשעת הקריאה אין מוציאים ספר אחר כיון שיש מכשירים. ועוד כתב שמועיל תיקון אף בתפלין ומוזוות ואין לחוש משום 'שלא כסדרן'. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו קפד, ב) כתב שאף שכשר ע"י תיקון, נקרא 'דבר שהורה בו חכם'. ועוד כתב (שם בח"ה ח, יז) שכיון שלדעת כמה אחרונים כשר, הלכך אם כתב כן בכל הספר, הסומך להקל ולהשאיר ללא תיקון אין מוניחים אותו [בריבוע פשוט ללא תג]. ולכתחילה יוסיף דיו ובכך יעגלנה.

ע' במש"כ לעיל נח להוכיח מכאן אודות מזבח בצפון או בדרום – אם בדין נחלקו או במעשה שהיה.

'אמר ליה: התם אש של שמים מסייעתן, הכא אין אש של שמים מסייעתן' – אף על פי שגם המזבח במקדש שלעתיד יהיה כמו המדות הגדולות (כמ"ש הרע"ב במדות פ"ג), ובודאי לעתיד לבוא אש שלמעלה תסייע – יש לומר לפי שמעלים בקדש ואין מורידים, וכיון שכבר הוסיפו על המדה, אין מן הראוי למעט (שפת אמת).

'ולבסוף סבור שתיה כאכילה...' – קצת תימא, כיצד בבית ראשון עשו ח"ו שלא כדין כל הימים? ואפשר, כיון שאש שלמעלה אוכלת בין לחים בין יבשים, הרי מתקיים ענין 'שתיה כאכילה' ע"י האש, ואע"פ שהניסוך לא היה ממש על האש, יש לומר שאש שלמעלה אוכלת גם למרחוק [כעין שביבי דלעיל], אבל במקדש שני שלא נסתייעו באש זו, לכך לא התקיימה שתיה כאכילה והוצרכו לנקבי השיתין (שפת אמת).

*

'מה שמזבח הנחשת נקרא קדש קדשים בשני מקומות (שמות כט, לו; מי) אף שהיה חוץ להיכל ומזבח הקטרת נקרא רק קדש (מט) אף שעמד בהיכל נגד הארון – נראה בשני טעמים: א. דמי שמעשיו בבית המדרש הם קדש, צריך לראות שמעשיו חוץ לכותלי ביהמ"ד יהיו קדש קדשים, משום ששם נפגש גם עם אנשים שהשפעתם לא כל כך טובה. וזה יהיה ברוב הלימוד בביהמ"ד עד שנקבע בלבו ונפשו בקביעות גדולה שלא יזוז מדרך התורה והיראה, ואדרבה שתהיה קדושתו גדולה עד שכל הנוגע בו יקדש – שיחזרו בתשובה על ידו, כדאיתא בפירש"י: ומה היא קדושתו – כל הנוגע במזבח יקדש, אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח שלא ירד.

ב. דמי שהוא קדש בביהמ"ד בין תלמידי חכמים, נחשב בעיני המון-עם כקדש קדשים, ולכן משגיחים עליו מאד ולומדים ממעשיו, ולכן בשביל זה צריך לזוהר מאד אף בכל דבר קטן שעושה, כהא דביומא דף פו. שצריך ת"ח לזוהר מאד שלא ילמדו ממנו ח"ו דבר רע אף מהמעשים שאינם רעים, וכל כל התנהגות ת"ח' (דרש משה).

דף טב

'אמר רב יוסף: לאו היינו דתניא ויכינו (את) המזבח על מכוונתיו – שהגיעו לסוף מדותיו' – כלומר, משום כך הוסיפו עולי הגולה על המידות הראשונות – כי עמדו על סוף מידותיו ונגלה להם מה שלא נגלה לראשונים. ולא כמו שאמרנו מקודם, משום שלראשון הספיק ולאחרונים לא הספיק.

ומקשה: 'זהכתיב הכל בכתב...?' – וכיצד אתה אומר שלא הגיעו הראשונים לסוף מידותיו?
'אלא אמר רב יוסף: קרא אשכחו ודרוש: ויאמר דוד...' – כלומר, לעולם דוד קבל הדבר מיד ה'
 שבמידת הצורך ניתן להוסיף על המדות, אלא ששלמה לא ראה צורך להגיע לסוף מידתו. ואמנם בימיו
 לא היה צורך כי נסתייעו באש של מעלה, אבל באמת היה צורך בדבר לאחר זמן, שהרי נסתלק סיוע
 האש בימי מנשה, ונמצא שעמד המזבח ימים רבים ללא סיוע – כל ימי אמון, יאשיהו, יהויקים, יהויכין
 וצדקיהו (עפ"י יד דוד בבאור דברי רש"י. וע"פ פנים מאירות).

'מה בית ששים אמה אף מזבח ששים אמה' – לולא פרוש רש"י היה נראה לפרש 'אף מזבח ששים
 אמה' – עם הכבש, ולא החשיבו את היסוד והסובב, רק מקום הקרנות והמערכה. וכן משמע קצת בתוס'
 (שפת אמת).

ונראה שכך פרש הרמב"ם, שלכן כתב שאין להוסיף ולא לגרוע על מדות המזבח השנויות. וכבר תמהו המפרשים מן המבואר
 בסוגיא שניתן להוסיף עד ששים. ויש שפרשו דבריו לכתחילה (ע' יד דוד). ויש שכתבו שלדברי ר' יוחנן שבהמשך, שוב אין
 צורך בתירוץ רב יוסף, שהם דרשו עד ששים אמה, ולעולם יש לעשותו כפי שנמסר ע"י הנביא (זבח תודה). ואולם לפירוש
 הנזכר קושיא מעיקרא ליתא, שמדות המזבח שהיו בפועל, ו'ששים' שאמרו כאן – הן היינו הך. וגם קושיית התוס' (בד"ה אף)
 אינה קשה לפ"ז.

ואל תתמה על כך שלא החשיבו את היסוד והסובב, והלא בכל מקום הם נחשבים כחלק מן המזבח – כי גם מדת ששים של
 הבית אינה כוללת את עובי כתליו אלא את חללו בלבד (כמבואר במשנת מדות), ואף ששים של מזבח הכוונה ל'תוכו' של
 המזבח ולא ל'כתליו', כלומר עובי היסוד והסובב.

'בשלמא בית – מינכרא צורתו, אלא מזבח מנא ידעי...' – הגם שהיה לו למזבח יסוד – לא היה
 עמוק בקרקע כיסודות הבנין (מהרש"א). ואף כי הם לא ידעו לכוין מקומו לפי מקום ההיכל והעזרה, עתה
 שידוע לנו מקומו ביחס לעזרה ולבית, שוב ניתן לכוין מקומו אם נדע את מקום הבנין, על פי יסודותיו
 (עפ"י שערי צדק או"ח קב).

עדיין שאלת הגמרא צריכה באור, מנין להניח שלא ידעו לפי המרחק מהבנין, או לא ידעו אם מזבח בצפון או בדרום. וכבר
 העיר על כך בחזו"א לא,ה.

'אפרו של יצחק ראו שמונח באותו מקום' – רצונו לומר אפרו של עקדת יצחק, שנעשה שם אפר
 ממערכת העצים והאש והאיל (ריעב"ק).

ע' פרקי דרבי אליעזר (ספ"א): 'רבי חנינא בן דוסא אומר: אותו האיל לא יצא ממנו דבר לבטלה; אפרו של איל הוא יסוד
 שעל גבי המזבח הפנימי...'. ונראה חולק עם תלמוד דידן, שהרי כאן במזבח החיצון מדובר. [ומדרש פרקי דר"א הולך לשיטתו
 (שם כט) שיסוד מזבח החיצון נעשה במקום שנשאר דם מילתו של אברהם אבינו] (עפ"י באור הרד"ל שם).

'שלשה נביאים... ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית' – 'צריך באור, הא אין נביא
 מתנבא לפסוק פסקי הלכה? ולדברי הראב"ד פ"ו מהל' בית הבחירה הל' י"ד ניחא, דאין עדות זו אלא לבאר
 המציאות, אם הי' בדעת מי שקידש אף לאחר החורבן או לא' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

חקירה זו בנידון 'קידשה לעתיד לבוא' מובאת גם בספר הר צבי לעיל סא, וכתב להוכיח שלמ"ד 'לא בטלה לעתיד לבוא' –
 דינא הוא, גם אם בדעתם היה לקדש לעולם. ולא העיר מכאן. ואולם מדברי ר"י בן מגאש (בשבועות טז) משמע שהשאלה
 היא האם כשקדשה מתחילה, על מנת שתהא אותה קדושה מתקיימת בה לעולם קידשו, או עד שיגלו בלבד. וכן יש לדייק

מלשון 'קידשה לשעתה וקידשה לעת"ל' ולא אמרו 'קדושה לעולם'. ע' חרושים ובאורים שבועות שם. ולדעת הר צבי אפשר שעדות זו לא בתורת 'נביא' נאמרה, אלא כמסורת ההלכה, וכעדות שהעידו על התורה שתכתב אשורית שהוא ענין דיני ולא מצויאותי [ושמא גם בזה יש לדחוק שהעידו שכן היתה כתובה כשניתנה תורה ורק אח"כ נשתכחה – וכדעת רבי בסנהדרין כב.]. וראה עוד בענין זה ב'שעורים לזכר א"מ ז"ל' – ח"א עמ' רכה. וע"ע בשו"ת חת"ס יו"ד סוס"י רלו. וי"ל.

שם – 'ברמב"ם פ"ב מהל' בית הבחירה ה"ד כתב שמקריבין על המזבח הזה – כלומר החיצון – כל הקרבנות אע"פ שאין בית, והיינו לאפוקי פנימי שאין מקריבין בו בלא בית, דהו"ל נפחתה תקרה של היכל, כדלעיל מ'. (מהגר"א נבנצל שליט"א).

שם – 'יש שפירשו דלהרמב"ם (והחינוך) מקריבין אע"פ שאין בית הוא רשות, דהרמב"ם כתב בפרק י"ט מהל' מעשה הקרבנות הל' ט"ו דהמקריב קדשים בזמן הזה בחוץ חייב, שהרי מותר להקריב אע"פ שאין בית (ובדומה לזה בחינוך).

ואינו מסתבר לענ"ד דאם אפשר להקריב ממילא חייבין להקריב, ועוד דאם כן הי' לו לכתוב כן בהל' בית הבחירה, אבל בהל' מעשה הקרבנות נקט דבשביל לחייב משום שחוטאי חוץ סגי בהא דמותר להקריב בפנים, שזה המחייב בחוץ, ולא החובה להקריב בפנים' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

וע"ע במובא בשבועות טז, ובספרים המצוינים לעיל ס.

'אותו היום נפגמה קרן מזבח והביאו בול של מלח וסתמוהו, ולא מפני שכשר לעבודה...' – מכאן יש מוכיחים שסתימת דבר במין אחר אינה מועילה להחשב כדבר אחד, אף אם מבטל את הסתימה שם – שלכך סתימת המלח לא הועילה למלא פגימת המזבח.

ויש שכתבו לדחות לפי שהיה זה ביום טוב, הלכך לא ביטלו המלח להיות מונח שם, משום איסור 'בונה', ולכן לא הועילה הסתימה, מה שאין כן אם מבטלו. ואולם הריטב"א כתב בפירוש שלא הוכשר המזבח לעבודה כי אין מלח כשר לבניית המזבח, ומשמע אפילו אם יבטלנו במקומו. ויש שכתבו לדחות הראיה בפנים שונות.

(נראה שכיון שאין המלח כשר לבניית מזבח אלא אבנים, לכן אינו מועיל לסתום פגימתו. אבל אין ראיה מכאן לסתימה בדבר כשר, שייחשב כדבר אחד עם הנסתם.

ע' בכל זה באבני נזר חו"מ ע-עא; שפת אמת; 'הערות במסכת סוכה' מה; שו"ת שבט הלוי ח"ג ב).

'אמר רב יוסף: אמה... דלמא מקום מערכה קאמר מר' – ע' במובא לעיל ס, שלדעת הרמב"ם גם הגובה שמשפת הסובב ולמעלה הרי הוא בכלל 'מקום המערכה' ושיעורו מעכב לדורות.

'קרי עלייהו בני קטורה' – בדרך רמז: הם סברו כר' יהודה דלעיל שסבר מקום המערכה ששה על ששה [ש'חמש על חמש' – מאמצעיתו לכל צד]. ומבואר לעיל שלשיטתו זו מתפרשים הכתובים אצל שלמה שהמזבח היה צר מהכיל ולכך הוצרכו להקטיר על הרצפה. וזהו שכינה אותם 'בני קטורה' – לשון הקטרה, שהם תלמידיו של ר' יהודה הסובר שנתרבתה ההקטרה בכל רצפת העזרה. ולכך אחיכו עליה, שלדעתם ודאי לא היה אמה בלבד.

ורבי טרפון שכינה את בני אהותו כן – על שם שתיקתם, שקשרו פיהם ולא דיברו בהלכה. 'קטורה' לשון קשירה (פנים מאירות. וע"ע: מהרש"א; עיון יעקב; עיני כל חי).

‘ע"ב) 'עוביין כמחק גודש סאה' – המחק הוא כלי המשמש להסרת עודף הגודש בכלי המדה (וע' בב"ב פט: כמה הלכות שנאמרו לגביה. ומכאן הביטוי 'מדה מחוקה' (תוספתא שבת א ועוד) – מדה מדויקת ללא גודש). והיה כלי זה המשמש לגודש הסאה ידוע להם במידותיו (הרמב"ם (איסורי מזבח ז, ג) כתב 'גדיש'. וכן גרס הערוך ערך גוש).
 וכתב הרמב"ם (שם) שכאותם גזירין עושים לדורות.

‘כל פינות שאתה פונה...’ – צריך לומר 'פניות'. וכן להלן (ריעב"ץ).

[אף במצוה שעומד במקומו מצינו שיש לפנות לימין – ע' יומא נח-נט. וכ"כ הפוסקים לענין נר חנוכה. ע' מנהגי מהרי"ל; תרומת הדשן קו].

‘מה דם בזריקה אף בשר בזריקה’ – יש להוכיח מסוגיא דמנחות (כא:): שדין זה אינו אמור בכל הנקטרין, כגון במנחות. והכתוב שלמדו ממנו דין זה, מדבר באברי העולה (עפ"י חזון איש יז, ה; כג, ב).
 וע' להלן סד: גבי הקטרת עולת העוף – 'וורקו על גבי האיש'. ואולם במנחת חינוך (קטו, כז) כתב שנראה לו ברור שאגב גררא נקט, ואין מצות זריקה בעוף, שהרי גם מתן דם העולה בעוף אינו בזריקה אלא במיצוי. ואולם אימורי קרבנות בהמה – בזריקה (כן כתב הרמב"ם מעה"ק ז, א ב).
 עוד בדיני זריקת הנקטרים – ע' אבן האול מעשה הקרבנות ו.

אף על פי שמצות הקטרה בזריקה, אמרו בתורת כהנים (דבורא דנדבה ד): אינו זורק אבר על גבי אבר כגל של אבנים אלא זורק ועורך, שנאמר וערך הכהן אתם על העצים...; –
 הרמב"ם מפרש שתחילה זורק ואחר כך עורך. ובר"ש משנץ משמע שהלימוד הוא שהזריקה עצמה תהא בדרך עריכה. וכן אמרו בספרי (ראה קעה) וערך הכהן אתם – עומד בקרוב וזורק וסודרו על גבי מערכה.

‘הני שיתין וארבעה הוו? – נמצא פורח אמה על יסוד ואמה על סובב’ – מפשטות הדברים נראה ששיעור ל"ב אמה של הכבש, היינו ל"ב אמות אופקיות, כלומר ל"ב אמות שהכבש אוכל בקרקע – שהרי אם ננקוט שהיא מידת הכבש בשיפועו, הלא בקרקע אינו תופס כי אם מעט יותר משלשים (30.71), נמצא שעם המזבח עולה הכל ס"ב אמות ועוד.

ואכן מפירוש הגר"א למסכת מידות (ה, ב) איתא ששלשים ושתיים אמות הכבש – באורך הקרקע, אבל שיפועו עולה יותר.

ודברי הרמב"ם בענין זה צריכים תלמוד. וראה בפתרון הענין ובשיעור האויר שבין הכבש למזבח, במאמרו של המהנדס ר' גרשון אינגבר ב'תחומין' ח"ג, עמ' 447.

‘ככתבם וכלשונם’

‘פתח ואמר: ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני. אמרי ליה: קטורה כתיב...’ –
 ייקח אשה ושמה קטורה – כמו שנתבאר לעיל אות מא כי כל הנהגות אברהם – חוץ לדרך הטבע, דוגמת רבי חנינא בן דוסא, מי שאמר לשמן וידלק יאמר לחומץ וידלק, ומצד זה היה מברר

השגחת השי"ת. ומאחר כי 'זה לעומת זה' ממש הוא על ידי שנמצא גם כן הנהגה כזו שאינה טהורה, שהרי זה יסוד הבריאה, שיהיה העלם ולא בירור גמור שאי אפשר להכחישו, כדי שיהיה מקום להבחירה. ולכך הוכרח להמצא כשפים שאמרו ז"ל בחולין (ח) שמכחישים כח פמליא של מעלה. וזה נגד הנהגת הנסים, וכמו שאמרו המצרים למשה: תבן אתה מכניס לעפריים (מנחות פה). ולכך, כמו שמוצד אהבה הקדושה של אברהם הוכרח להיות לעומת זה אהבה רעה דישמעאל, כן מצד מדרגתו בנסים, הוכרח להיות מצדו לעומת זה כשפי בני קדם [שהם המפורסמים בכישוף, כמו שכתוב 'ועוננים מקדם' ולשון הכתוב הוא: 'כי מלאו מקדם, ועננים כפלשתים...'] – ישעיה ב,ח.

ולכך ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה – ואמרו זכרונם לברכה: היא הגר שקשרה פתחה מזנות – כי מצרים מלא זימה, כמו שאמרו ז"ל גבי שרה, ומלא כשפים כמ"ש 'תבן אתה מכניס לעפריים' – כי מקום הכשוף במקום הזימה, שלכן הכשוף מצוי בנשים ... כי הזימה הוא השתקעות בחומר ארצי, ומצדו הכשוף כמו שאמרו ז"ל ששולט רק בארץ ולא באויר [מעובדא דשמעון בן שטח ירושלמי חגיגה המובא ברש"י סנהדרין מד: ו] ולא במי'א (כמ"ש בסוף פרק 'דיני ממונות' בדקי אמיא)... לכן אמר בן סירא (בפרק חלק, ק) בנערותה שמא תזנה, בזקנותה שמא תעשה כשפים – כי עצם הכשפים רע לבריות, כמו שאמרו בסוטה (כב) אלמנה שובבית בעלת כשפים – שהוא נגד 'גמילות חסדים' (כמו שנתבאר לעיל אות יג), וזה היפך הזנות, וכמו שאמרו בבראשית רבה (פרשה ע) שבני קדם היו גדורים בעריות, עיין שם, ולכך מלאי כישוף. ולכך רק בזקנות כשכלה התאווה, אבל מכל מקום אינו אלא בגוף שהיה מלא זימה בבגרות, שנמשך מן הזימה, כמו שהנהגה הנסיית נמשכה מתוקף האהבה להשי"ת הקודמת, כמו שאמרנו במקום אחר, כן לעומת זה.

ולכך ואברהם זקן, אחר כך בזקנותו – ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה... ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם – ואחר העקדה שנתכלל אברהם ביצחק, כמו שאמרו בזהר... ואחר נישואי והשתלמות צורת יצחק כנ"ל דמשלו ז"ל כשפים לתבן, וכן המשיל הכתוב נבואת שקר נגד נבואת אמת – 'מה לתבן את הבר' כמו שאמרנו במקום אחר, כי חכמה מאברהם ונבואה מיצחק... ותורה (דכתיב בה אמת) ליעקב, וכמו שהתבן נושא הבר כל זמן הגידול, כן השקר נושא לנבואת האמת, כי יראת העונש ופחד מיסורים הוא יראת השקר, כי כל עולם הזה שקר ועלמא דשקרא, וכן יסורין, כי האמת שהוא הקיים לעד, הוא רק טוב. ומכל מקום היא מדרגה לבוא ליראת האמת, וכן אמרו ז"ל הכל מסייעים לבנין בית המקדש אפילו שדים – רצה לומר שמהם נמשך היראה, כמו שנאמר 'מפחד בלילות', וזהו ענין בית המקדש כמו שכתוב 'למען תלמד ליראה'. והשמיר הובא על ידי אשמדאי, כמו שאמרו בפרק מי שאחזו (גטין סח). – רצה לומר שמנסר אבנים לבנין דוגמת יסורים מנסרים אברי הגוף להיות ראויים להשכנת שמו יתברך וכמ"ש במקום אחר. אבל אחר שגדל התבן – נזרק. וכן בהשלמת יצחק ומדתו, אז ויסף... וישלחם.

והגר המצרית היא המולידה זימה והכשפים. ובבגרותה הולידה ישמעאל שמלא זימה, וזה היה קודם לידת יצחק ועקידה, שעדיין לא נתבררה אהבת אברהם בכל הנסיונות, וישמעאל הוא הפסולת שמצדו, לכך היו אז הנישואין על פי שרה המולדת יצחק... אבל בזקנותה שכבר הולידה הזימה, נקראת 'קטורה' – שנשמרה מעכשיו מזימה בזקנות, שכבר יצא ממנה, והולידה עכשיו 'בני קדם' – מלא כשפים. וזה ממש היפך ממדת אברהם כנ"ל, שהוא היפך גמילות חסדים. לכך

אמרו ז"ל ויסף – על פי הדיבור, שדבר זה הוא מצד השי"ת, שזה לעומת זה עשה אלקים. לכן אמרו ז"ל בזבחים (סו) ושמה יוחני, ע"ש – כי יוחני הוא שם לכח הכשפים כמו"ש במקום אחר. ע' מה שאמרו במנחות (פה) מכשפי מצרים יוחני וממרא. שיוחני – כשפים שמצד האשה, כמו שאמרו בסוטה (כב) 'יוחני בת רטיבא' ע"ש. ו'יוחני' בגימטריא פ"ד, כמו שאמרנו במקום אחר על פ"ד שנה שלא ראה יעקב קרי, שבמספר כך הוא העדר הזימה שמצד הזקנות] שהיא אשה, וממרא – שמצד האיש, ואב"מ' (קומץ המנחה לר"צ הכהן ז"ל, נט).
 עוד בענין 'יוחני' – ע' בספר מאור ושמש, חיי-שרה ד"ה בגמרא.

*

'שהגיעו לסוף מדותיו... מה בית ששים אמה אף מזבח ששים אמה' – רמז במה שנאמר על המזבח 'נבוב לחת תעשה אתו' – נבוב עולה 60, שעד ששים אמות יכולים לעשותו (בעל הטורים תרומה כו,ח).

*

'כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין'
 'יש בזה רמז נפלא, כי ההולך בתום ומקדש שיעור-קומה שלו, כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ומחשבותיו והרהוריו – אז הוא מרכבה לסטרא דימינא, ואם הוא מטמא עצמו ח"ו אז הוא מרכבה לסטרא דשמאלא בר מינן. ועל זה אמרו רבותינו ז"ל (שבת פח:) למיימינים בה סמא דחיי, למשמאילים בה סמא דמותא' (של"ה יומא קנד).

דף סג

'מנחה שנקמצה בהיכל כשרה שכן מצינו בסילוק בזיכין' – ואין להקשות על סברא זו ממה שמצינו שחטאת חיצונה שנכנס דמה לפנים פסולה הגם שחטאות פנימיות מתן דמם בפנים, ואם כן מה ראה מבזיכים שדינם בפנים למנחות שדינן בחוץ – שונה שם שכניסת דם החטאת להיכל פוסלת, אבל כאן הלא אין צד לומר שהחטאת תיפסל בכניסתה, רק הנידון משום שנאמר וקמץ משם, סלקא דעתין דוקא ממקום שהזר עומד, בחוץ – על כך באה ההוכחה מסילוק בזיכים שהוא כקמיצה וכשר בפנים, ואם כן מסתבר ש'משם' לאו בדוקא (עפ"י טהרת הקודש מנחות ח. וע' גם בתוס' שהנידון לפסול אינו אלא משום 'קמץ משם'. וע' גם בשפ"א מנחות שם).

'שלמים ששחטן בהיכל כשרים' – יש אומרים: דוקא שלמים אבל עולה או חטאת ואשם ששחטם בהיכל – אינם כשרים.

ע' לעיל יד. שהולכה בחטאות הפנימיות א"א לבטלה, שעל כרחו שחט בחוץ ומוליך פנימה. ורש"י שם כתב משום דלאו אורח ארעא לשחוט בפנים. ובקרבן אורה תמה על טעם זה, מדוע שלמים יתכשרו יותר מקדשי קדשים. ופרש שקדשי קדשים פסולים משום שטעוניהם 'דרך המזבח צפונה' ואין ההיכל בכלל זה. וכן העיר בחדושי הנצי"ב.

ג. כאשר נעקר המזבח ממקומו, אסור לאכול קדשי קדשים. ולרבי ישמעאל אסור אף קדשים קלים, וחכמים חולקים כנ"ל.

הרמב"ם פסק כרבי ישמעאל (וע' זבח תודה).

כאשר המזבח עדיין על מקומו ורק המשכן פורק [כפי סדר הפירוק] – רשאים לאכול, שאף על פי שנסע, הריהו אהל מועד בקדושתו.

מפרש"י (ס: ד"ה קדשים; סא. ד"ה וחד) משמע שאפילו הוסרו הקלעים, לא נפסלו קדשי קדשים ב'יוצא' ורשאים לאכלם. ואולם התוס' נקטו עפ"י מסקנת הסוגיא במנחות שבהסרת הקלעים בטלה קדושת 'מחנה שכינה' וקדשי קדשים נפסלו ב'יוצא'.

מאותו הטעם, אף בעת המסע והפירוק, זבים ומצורעים משתלחים חוץ למחיצה כמו בעת החנייה; זבים חוץ למחנה לוי, ומצורעים חוץ למחנה ישראל. ע"ע להלן קטז.

דף סא

צג. א. מזבח שבשילה, ממה היה עשוי?

ב. אש שירדה מן השמים למזבח של משה ואש שירדה למזבח של שלמה – מתי נסתלקה?

ג. האם המזבחות שבבית ראשון ושני היו זהים?

א. אמר רב הונא אמר רב: מזבח של שילה של אבנים היה. וכן הביאו מדברי ר' אליעזר בן יעקב בבבלי. בהמשך אמרו לפי תירוץ אחד שכך היא דעת ר' נתן, שהיה של נחושת חלול, מלא באבנים, אבל לפי דעת תנאים אחרת (ברייטא דסדר עולם), בשילה הקריבו על מזבח הנחושת של משה (כ"ה עפ"י פרש"י. וע' שפ"א). ולתירוץ רב נחמן בר יצחק, אפשר שאין מחלוקת בדבר, והיו נמצאים שם שני המזבחות (הגם שהקטירו על החדש. ערש"י).

ב. אש שירדה על המזבח בימי משה, לא נסתלקה מעל המזבח (גם בעת המסע) אלא בימי שלמה. [וגם במשכן שילה שהיה שם מזבח נוסף, לא נסתלקה לגמרי, והיתה משלחת שביבים למזבח השני, או היתה פעמים בזה ופעמים בזה]. אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה. [בימי בית שני לא היתה אש של שמים מסייעת].

ג. שנינו (במסכת מדות), כשעלו בני הגולה הוסיפו על המזבח ד' אמות מן הדרום (ר"ת גרס: מן הצפון) וד' אמות מן המערב. וכן הוסיפו בו שיתין, שקודם לכן היה כמין בור חוץ למזבח שהנסכים מתנקזים מן המזבח לתוכו, ואח"כ כשהוסיפו על המזבח, נקלט אותו בור בתוך תחום המזבח, ועשו נקבים בראש המזבח, כדי שירדו הנסכים משם לשיתין, שסברו שתיה כאכילה, מה אכילה מתעכלת במזבח אף שתיה נבלעת בו.

דף סב

צד. א. האם היו חללים באדמה תחת המזבח?

ב. מהי מדת המזבח הקטנה ביותר שניתן לבנות, ומהי המדה הגדולה ביותר?

- ג. אלו דברים בבנינו של המזבח מעכבים, ואלו דברים ניתנים לשינוי?
 ד. כיצד ידעו עולי הגולה את מקום הבנין ואת מקום המזבח, כדי לבנותם מחדש?
 ה. מהו הכרכוב והיכן היה נתון?
 ו. מהן מדותיו של הכבש הגדול שבמזבח (בבית שני)? באיזה צד של המזבח היה נתון, והאם היה מחובר אליו? אלו כבשים נוספים היו למזבח?
 ז. גזירין שעשה משה – מה היתה מדתם?
- א. דרשו ממזבח אדמה שלא יבנו על גבי כיפים (=קימורים) ולא על גבי מחילות (טפח (עפ"י ר"ש). ואולם בור של שיתין, כיון שנעשה לצורך המזבח, אין חשש בזה. תוס').
- א. המשנה-למלך נסתפק האם גם הכבש דינו כמזבח לענין זה. וכן צדד במנחת חינוך (צה, טו). ואילו במשך חכמה (תבוא כו, ו) כתב שלענין זה לא הושווה הכבש למזבח.
- ב. מתוך דברי התוס' (בד"ה ולא) מבואר שנקטו כדבר פשוט שכשמוסיפים על המזבח, צריך שבמקום התוספת לא יהא חלל תחתיו, אעפ"י שהמזבח כשר ללא אותה תוספת (ודברי ריעב"ץ בהגהותיו צ"ב).
- המזבח כולו היה אטום, מלבד הקרנות (כדלעיל נד) והחללים שבהם היו נבלעים המשקין. [כאמור, בימי בית ראשון לא היו שם חללים, שהיו סבורים 'מזבח אדמה' – אטום באדמה. אבל לבסוף סברו שתייה כאכילה].
- ב. אין לפחות את המזבח משיעור מזבח שעשה משה, ואין להגדילו על ששים אמה, כמדת הבית (ויאמר דויד: זה הוא בית ה' האלקים וזה מזבח לעלה לישראל).
- א. ברמב"ם (בית הבחירה ב, יז) מבואר שאין לפחות מזבח משיעור המערכה של מזבח משה – כלומר אמה על אמה, וגובה שלש אמות. ובבהגר"א משמע שחולק לענין שיעור הגובה, שאינו מעכב (עפ"י הגר"ז הל' בית הבחירה ב, ח).
- ובתוס' (ד"ה אף) מבואר [לתירוץ אחד] שאין להגביהו יותר ממה שהיה במקדש, עשר אמות (ע' יד דוד ושאר מפרשים).
- ב. הרמב"ם כתב שאין להוסיף ולא לגרוע על מדות המזבח. יש מפרשים שזהו רק לכתחילה, שאין לשנותו ממה שעשו עולי גולה, אבל מצד הדין אפשר להוסיף עד ששים (ע' יד דוד ובמפרשי הרמב"ם). ויש שכתבו שלדברי רבי יוחנן שוב אין צורך בתירוץ רב יוסף שדרשו עד ששים אמה, ולעולם יש לעשותו רק כפי שנמסר על ידי הנביא (עפ"י זבח תודה).
- ג. קרנות, כבש, יסוד וריבוע – מעכבים (לפי שנאמר בכלום המזבח). ואילו מדות ארכו, רחבו וקומתו – אינן מעכבות, (ובלבד שלא יחרוג מן המדות הנ"ל).
 מבואר בסוגית הגמרא שגם הכרכוב מעכב (כרכב המזבח); לדברי רבי יוסי ברבי יהודה זהו הסובב. ולדברי רבי זהו הכיור.
- ברמב"ם משמע שאין הכרכוב מעכב כלל. ועוד, אף למצוה בעלמא לא הזכיר כיור. וכן לא את הסובב שלא יחליקו הכהנים (עפ"י זבח תודה).
 נפגם המזבח או הקרן (או הכבש. רמב"ם) – פסול.
- מזבח הפנימי; במנחת חינוך (קג, א) צידד שדינו כחיצון שריבוע וקרנות מעכבים בו אבל מידותיו אינן מעכבות, שהוקשו המזבחות אהדי.
 וכן גובה המנורה אינו מעכב (שו"ת מהרי"ק עה ועוד).

ד. מקום הבנין יכלו להכירו על פי יסודות הכתלים.
מקום המזבח; אמר ר' אלעזר: ראו מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו. ר' יצחק נפחא אמר: אפרו של יצחק ראו, שמונת באותו מקום. ר' שמואל בר נחמני אמר: מכל הבית כולו הריחו ריח קטורת, ומשם הריחו ריח אברים.
ואמרו (ר' יוחנן; מתניתא) שידעו מקומו על פי עדות הנביאים שעלו עמהם, חגי זכריה ומלאכי.

ה. כרכוב – לשון היקף משוקע, חריץ. ונחלקו תנאים מהו; רבי אומר: זה כיוור (=תבליט צורות שונות) שעל קיר המזבח מסביבו, לנוי. ר' יוסי בר' יהודה אומר: זה הסובב.
ואמר רב נחמן בר יצחק: שני סובבים היו לו, אחד על קיר המזבח, למעלה מחציו. הקף בליטה קטנה החוגרתו סביב לנוי (והוא ה'כרכוב' לריבר"י). וסובב נוסף בגג המזבח מסביב, שתי אמות רחבו, והיה משמש להילוך לכהנים, וכדי שלא יחליקו היה משוקע ושפתו מוגבהת.

ו. הכבש היה בדרום המזבח (מפני שממנו פונים למזרח, ככתוב ומעלתהו פנות קדים. והרי למדו מים של שלמה שכל פינות לא יהו אלא לימין); ארכו ל"ב אמה [ונכללות בתוכן אמה יסוד ואמה סובב. ולדברי רב (נד.) לא היה יסוד באותו מקום] ורחבו ט"ז, ומגיע עד גג המזבח – גובה תשע אמות. נמצאת מדת שיפועו משך 3.55 אמות על כל אמה גובה.
קצה הכבש אינו נוגע במזבח אלא הפרש אויר (גדול וניכר. תוס') מפסיק בינו ובין המזבח, לקיים דין 'וריקה' בהקטרת אברי העולה.
רבנו חיים (בתוס' להלן פז:) כתב שהיה אויר יותר מאמה סובב, ודלא כדברי התוס' כאן (וע' בחזו"א יז,ה באורך).

שני כבשים נוספים היו יוצאים מהכבש המרכזי; אחד עולה באלכסון לכיוון מזרח עד שמגיע לסובב, ואחד יורד ממנו מערבה ליסוד (כדי שהכהן היורד מן המזבח יפנה ליסוד מערבי לשפך שירים. עפ"י רש"י). ומובדלים מן המזבח כמלא נימה (כדי לקיים 'סביב' למזבח, וכן לקיים 'רבויע').
על מהותו וצורתו של הכבש במזבח הנחושת במדבר – לא מצאנו בו דבר מבואר (עתוס' וקרן אורה).

ז. גזירי עץ שעשה משה, גדלם אמה על אמה באמה גדומה (רבי ירמיה. רש"י פרש: קצרה וחסרה. והערוך גרס 'גרומה' ופירושו מרוחת ועודפת) או מצומצמת (רב יוסף, כפרש"י. כדי שלא יבלטו מהמערכה שהיתה אמה על אמה), בעובי מחק גודש סאה (וכמותן עושה לדורות. רמב"ם).
בספר שפת אמת (ביזמא מה.) צידד לפרש הכוונה שלא היו ארוכים ורחבים יותר מאמה, אבל יתכן שהיו דקים וקצרים הרבה. ובוה יישב קושית התוס'.

דף סג

- צה. א. היכן נקמצות המנחות?
ב. איזו פעולה במנחה קודמת לקמיצה?
ג. אכילת שיירי המנחות, על ידי מי, היכן ומתי?
ד. מה דרשו מוקמץ משם?
ה. לענין מה הוקשו המנחה והחטאת?